

„Aki nem gyűlöli apját, anyját, testvérét... nem lehet a tanítványom.”

I.

A mai evangéliumi részlet gyűlöletet említ. Sokszor hallottuk, ismerjük már jól a magyarázatot: az arám, Jézus anyanyelve kontrasztokban beszél. Ezért a mondatot akár úgy is lehet magyarra fordítani, hogy „aki jobban szereti apját, anyját..., nem lehet a tanítványom”.

Mégis, mintha e magyarázat után is maradna bennünk valamiféle elégedetlenség. Nehéz túllépnünk az erős szó okozta első sokkon? Ki tudja, talán igen. Meg aztán az is van, hogy úgy érezhetjük, ezzel a magyarázattal sem jutottunk sokkal előbbre. Mert mit is jelent az, hogy előnyben részesít, jobban szeret? Meg hogy éppen ezt nem szabad?

II.

1.

A figyelmünk talán kevésbé akad meg a felsorolás utolsó elemén – „sőt még saját magát is” –, most mégis innen szeretnék indulni. Mit jelent ez? Hogyan lehet jól gyűlölni, vagy ha úgy tetszik, „nem jobban szeretni, nem előnyben részesíteni” önmagamat?

Az öngyűlöletről HBO híres filmsorozata jut eszembe, a Trónok harca.

A Királyvár nevű városállamban a hit követői veszik át lassan az uralmat. Nem egyszerűen bírálják a bűnös életvitelt – szegényekét és gazdagokét egyaránt –, hanem erőt is alkalmaznak, hogy érvényt szerezzenek a hitnek. Részint jókora furkósbottokkal járnak-kelnek, részint a hitelességükkel megnyerik maguknak a tömegeket. Ez az erejük másik, talán jelentősebb eleme: a tömeg.

A meggyőzés eszköze tehát a szó, mégpedig a tettekben és viselkedésben igazolást nyelő szó. A hit képviselői elsőként magukon kérik számon azt, amit hirdetnek, akár a gazdagokat bírálva is. Ők az elsők, akik szórúhában járnak, vezekelnek, lemondanak a hívságokról és a feslett életéről.

Mindennek ellenére a nézőben lassacskán az alakul ki, hogy nem kér az efféle „hitelességből”, bármennyire következetes is a hit harcosainak hozzáállása és magatartása. Túl sok a veszteség. A világ nemcsak büntetlen lesz, de szürke is, élettelen is. A helyes megnevezést kereső néző az ilyesfajta magatartásra végül talán nem is a hitelesség, hanem inkább a fanatizmus, a vakbuzgóság szót használná. Hiteles ez, de ártalmas.

A Trónok harcát azért is említetem, mert – véleményem szerint – azt mutatja nagyon jól, mire is gondolhatnak kortársaink, ha istenközpontú, hívő, teokratikus berendezkedést említik nekik, és milyen lenne szerintük, ha az egyház, a hit, a vallás tenné a rendet. A kereszténységre történő utalások nagyon is egyértelműek a filmben. Nyomasztó, megnyomorító kép tárul elénk: a bűn se jó, de ez még annál is rosszabb.

De térjünk vissza a magunk kérdésére! Hogyan lehet jól gyűlölni önmagam? Úgy is föltehetnénk a kérdést: mik a helyes, a jó hitelesség kritériumai? Hogyan lehet különbséget tenni a „hitelességek” között, ha azt látjuk, hogy önmagában a hitelesség, a következetesség nem elegendő kritérium? Milyen a nem gyilkos öngyűlölet? Milyen a nem gyilkos hitelesség?

2.

Menjünk csak tovább a mai evangéliumi szövegben! Jézus azt mondja: „Aki nem veszi fel keresztjét, és nem követ, nem lehet a tanítványom.”

Érdekes szövegváltozatok vannak itt, legalábbis ami a fordításokat illeti. A görögben – és a latinban – így szerepel: „Aki nem veszi fel keresztjét, és utánam jön, nem lehet a tanítványom.” A liturgikus fordítás ezt így adja vissza: „Aki nem veszi fel keresztjét, és (nem így) követ engem...”

Az a benyomásom, hogy többnyire nem figyelünk föl erre a mozzanatra, hanem úgy halljuk a szöveget, mint ami azt mondja: nem lehet Jézus tanítványa az, aki nem veszi fel a maga keresztjét, és nem követi Jézust. Aki a tanítványa akar lenni, annak be kell állnia mögé, és vállalnia kell az ezzel járó kereszthordozást.

Ha szó szerint nézzük a szöveget, akkor viszont nem erről van szó, hanem arról, hogy nem lehet Jézus tanítványa az, aki Jézus mögött lépdel ugyan, de nem veszi magára a keresztjét. Ha így van, akkor igencsak hangsúlyossá válik a kereszt fölvétele, a saját kereszt felvétele. A keresztet fölvenni és Jézust követni – ezek együtt kellene a tanítványsághoz. Nem elég Jézus mögött járni, mert ha nem vettem fel a keresztet, akkor nem lehetek a tanítványa. Úgy lehet Jézust követni, hogy föl vesszük a keresztet, a saját keresztünket.

Vajon ez a fajta keresztfelvétel már önmagában Jézus-követés? Vagy pedig a saját kereszt felvétele a Jézus-követés feltétele, vagy pontosabban a Jézus-követés útja: ezen az úton lehet tanulni a Jézus-követést? Izgalmas kérdések lehetnek ezek. Annyi mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy pusztán Jézus mögött lépdelve a saját kereszt felvétele nélkül senki nem lesz Jézus tanítványává.

De önmagában a saját kereszt felvétele sem világos kritérium. Ha ugyanis azt keressük, hogy mi is az önmagát gyűlölni tartalma, meg hogy egyáltalán miért is kell gyűlölnie a leendő tanítványnak önmagát, akkor könnyen rátalálhatunk a követező válaszra: azért kell a leendő tanítványnak önmagát gyűlölnie – a saját keresztjét hordoznia –, mert az „önmagánál”, vagyis itt belül van a bűn, a rossz forrása. Ezt a rosszat kell gyűlölni. Az önmegtagadás, a mortificatio, az önsanyargatás ezt a rosszat akarja kiegyelni az emberen belülről, aztán az emberen kívülről, az emberi kapcsolatokból, az egész világból. Megtisztítani a világot! – Mintha ez lenne a teokratikus berendezkedést és rendet kialakítani akaró mindenféle hozzáállásnak is a programja. És lehet ezt hitelesen csinálni, csak önmagánál kell kezdenie. Itt van hát az „önmagát gyűlölni” alapja – gondolhatnánk. Önmagát gyűlölni, fölvenni a keresztet, fölvenni a belső rossz, meg a sok-sok külső rossz keresztjét, nem bedőlni a csábításnak, hanem kérlelhetetlenül követni a hitet, a tant, és folytatni a rossz elleni küzdelmet: ez a program!

Ez a program?

3.

Jézus nem ilyen képet fest az Isten Országáról. Jézus arról beszél, hogy hagyjátok az aratásig, ott majd elvállik... Jézus azt mondja, hadd növekedjék együtt a búza meg a konkoly. Nem a ti dolgotok, nem a mi dolgunk az elválasztás, az ítélet. Egyelőre jobb, ha azt figyeljük, hogyan növekszik a termés. Jobb, ha tanuljuk az ámulatot, jobb, ha szemléljük a növekedés csodáját.

A rosszról, a bűnről is beszél Jézus: „menj, és többé ne vétkezzél”. De nem ez az első szava. Előtte befogadja a bűnöst, úgy, ahogy van. Ez az első tette. És ha ez sikeresen megtörtént, akkor mondja neki: „Menj, és többé ne vétkezzél!”

Rossz, ha fordítva van. Rossz ugyanis, ha valójában egy ki nem mondott sorrend azt diktálja: „Menj, és többé ne vétkezzél, én sem ítélek el.” Vagyis ha azt mondjuk: ha nem vétkezel többet, ha vállalod, ha megígéred, ha leteszed a nagy esküt, és úgy is íélsz, hogy nem vétkezel, akkor én sem ítélek el.

Ha így van, akkor az irgalom, a befogadás feltétele az élet megváltoztatása, ahol ez a megváltoztatás nem kevesebbet jelent, mint magát a „megváltást”. Ha megszabadulsz a bűntől, a benned levő rossztól, akkor van számodra irgalom és megbocsátás. Döntsd el, mit akarsz!

Ez a szemlélet valójában az önmegváltást hirdeti, és ennek a lehetetlen, megoldhatatlan feladatnak a terhét teszi rá az emberekre. Hiteles? Igen, mert magára is ezt a terhet veszi. De az így értett hitelességből következik az a fajta önsanyargató spiritualitás, amely nem egyszerűen józan és szikár, hanem örömtelen és keserű, bár kétségkívül kárpótláshoz is jut. Az öröme az lesz, hogy másokból is képes kiegyelni mindenféle örömet, vagyis az, hogy hatalomra tesz szert mások fölött.

A hatalomgyakorlás örömét kapja. Beteg lelkeség – beteg világlátás, beteg istenkép – ez, amely látszólag helyre tesz és rendet rak, valójában azonban mindent megbetegít és megöl.

A hitelességek közötti megkülönböztetést lehetővé tevő kritériumokat keresve itt talán rátaláltunk egyre, amely ez lehetne: be tudom-e fogadni a bűnöst; hogyan tekintek a bűnösre?

Hogyan csinálja ezt Jézus? Az evangéliumi beszédhelyzet, az eredeti, nagyon fontos. Ezt a helyzetet kell magunk elé képzelnünk.

Jézus olyan valakivel beszélget, akit „rajtakaptak”. Az illető megszegyenülten áll előttük, a kutató, vizslató, elítélő tekintetek kereszttüzeiben. Ő a célpont. Az elítélő és megbélyegző szavak és tekintetek dárdaaként fúródnak belé. A színen egy legyilkolás jelenetét látjuk. Aki középen áll, az is szégyenkezik. Fontos, hogy ő sem tudja kivonni magát ebből a körből. Nem egyszerűen fizikailag van itt tartva. Erőnek erejével, de nem pusztán testi erővel tartják itt. Ő maga is itt tartja magát, a belső elítélés erejével. Neki ez a világa. Nincs más világa, ahol lehetne. Ez a tér, ez a szociális tér azonos a léte terével: „Ez vagyok én. Itt vagyok. Ez a tér adja meg az életem értelmét, ez adja meg a létem, a valóm tartalmát. Itt nyerek értelmet. Itt tudom kimondani, hogy ki vagyok én.” Nincs más világ. Nem feltétlenül arról van szó tehát, hogy ő belsőleg azonosult valamivel. Hanem az történik, hogy a külső tér, a társadalmilag létrehozott tér egy olyan világot teremt, amely a középen álló világává is válik. Egy olyan valamivé, amiből nincs, mert nem lehet több mint egy. A belsővé tétel ebben az értelemben igaz. Nem azonosult vele, vagyis nem döntött mellette, hanem benne van abban az értelmezési tartományban, abban az értelemmel teli térben, amely értelmezhetővé tesz egyáltalán bármit.

Ezt a teret töri fel Jézus. „Hol vannak...? Én sem ítélek el.” Egyszeriben megszűnik ez a világ. A vádló világ – a való világ, az addig egyetlen valónak érzékelt világ – megszűnik. Nem pusztán szertefoszlik – a vádlók egyenként elsomfordálnak –, hanem áttöri és széttöri az új világ, Jézus világa, a Jézus által megteremtett világ.

Egy új tér alakult ki: „Én sem ítélek el.” És az a mondat, amely ez után következik, ezt a teret, ezt a világot teszi hozzáférhetővé a későbbiekben is: „Menj, és többé ne vétkezzél!” Hogy ez mit jelent (ez a menj, és többé ne vétkezzél), az az előző mondat által teremtett térben nyeri el a tartalmát. Az „Én sem ítélek el” történést kell magunk elé idézni, ha meg akarjuk ragadni a „menj, és többé ne vétkezzél” tartalmát.

Mit élünk át, ha az asszony helyzetébe képzeljük magunkat? Milyen érzések ébrednek bennünk? Szabadság, öröm, távlat, levegő, lélegezni akarok, felsóhajtok, körülnézek, Jézust akarom nézni, a szemét akarom látni, látni akarom a tekintetét, ebben a tekintetben akarok maradni, itt akarok maradni, életet kapok, élek, élni akarok tovább, itt akarok élni. „Menj, és többé ne vétkezzél!” Mit jelent ez most? Azt, hogy a tiéd ez a tér, a tiéd ez a világ. Lehet továbbra is a tiéd. Ne félj, nem múlik el. Ez nem csak most van. Ez mindig van. Ez van mindig. Ez van. Ez a való világ. Az Isten Országá benned van. Az Isten Országá bennetek van. Az Isten Országá köztetek van.

Aki ezt megtapasztalja, az nem pusztán valami rendet tapasztal meg. Aki ezt megtapasztalja, az a valóságot, az igazi létet tapasztalja meg. Aki ezt megtapasztalja, az egészen más értelemben beszél a hitelességről.

A hitelesség itt nem egyszerűen „walking the talk” – azt teszem, amit hirdetek, amit állítok; összhang van a szavaim és a tetteim között –, hanem ennél többet, vagy még inkább valami mást. A hitelesség a valósággal történő találkozást és kapcsolatot jelenti. A hitelesség az, hogy a valóság átalakító módon elérhető a lelkemben, a szívem mélyén. A valóság adja magát, az élet mindig adja magát nekem, és általam a többieknek és a világnak, és átalakít mindent. A valóság, az élet, a közös alap elérhető, itt van, mindig itt van, vissza lehet térni hozzá, és öröm, tágasság, befogadás, közösség-vállalás, hordozás, közösség, több és gazdag, túlcsonduló élet következik belőle. Ez a hitelesség.

Vajon nem úgy van-e, hogy a kereszt, a saját keresztet hordozása valamiképpen ennek a hitelességnek a megélése? És hogy aki megtapasztalja ezt a fajta hitelességet, az követővé válik?

Ne feledjük! Ahhoz, hogy felfogjuk, miben áll ez a hitelesség, vissza kell térnünk ahhoz az eredeti ponthoz – az eredethez, a forráshoz –, amelyet az előbb láttunk: ahol Jézus azt mondja: „hol vannak...? Én sem.” Ez a beszédhelyzet az a pont és forrás, ahonnan értelmet nyer minden.

Innen, ebből a helyzetből nézve a keresztem hordozása azt jelenti, hogy lehetek, vagyok, ebben a töredékességemben és bűnösségemben is vagyok és lehetek. Elfogadva vagyok, ajándékozva vagyok – vagy még inkább: a lét, az élet mindig ajándékozva van nekem, és ez az életem –, megtartva vagyok. Megyek tovább. Most már így megyek tovább. És szeretném ezt hirdetni, megélni, elé élni másoknak is. Szeretném, ha mások is látnák és tapasztalnák ezt. Hiszen képtelenség nem vágyynom erre!

Az ilyen ember mintegy magamagától tanítvány lesz, követő lesz. Magamagától – értsük helyesen! – azt jelenti, hogy ettől az eredeti és átalakító – új világot teremtő – tapasztalattól. A Jézussal való találkozás tesz tanítvánnyá. A Jézus terével való találkozás, a Jézus által megnyitott térben megmártózás tesz tanítvánnyá. És aki tanítvány, az nem akar mást, mint újra meg újra megnyitni ezt a teret, megteremteni ezt a világot, valósággá – a másik és a másikkok számára is valósággá –, azaz elérhetővé, megtapasztalhatóvá tenni az Isten Országát.

Azt kérdeztük, milyen kritériumok segíthetnek megkülönböztetni a hitelességeket? Itt mintha azt látnánk, hogy ennek a fajta hitelességnek a nyomán élet fakad. Aki ebből a hitelességből él, az nem egyszerűen erőre tett szert, hogy valamiféle hősie életet éljen. Nem arra kap erőt, hogy ellássa a saját feladatait, a maga által meglátott feladatokat. Nem arra kap erőt, hogy rendet tegyen, és végigvigye a rendrakás nagy misszióját. Hanem életet kap, olyan életet, amely reményt, örömet, távlatot ad; amely meglátja, hogy „ez jó”. Vagyis olyan látást kap, amely részesül a teremtő Isten látásában, a teremtő látásban: abban a látásban, amely nem megállapítja, hogy van ez a jóság, hanem amely képes „elő-látni”, „ki-látni” (a kibábáskodás mintájára) a világból a jót. Teremtő, pedagógiai látás ez.

Az, amit Charles Taylortól hallhattunk a Bokor Nagytáborban, itt érdekesen jelentkezik. Taylor arról beszélt, hogy Jézus látásával kellene látnunk az embereket, ahogyan a szentek is. Mint ahogy a boldognak mondások nem deskriptívek, hanem performatívok, nem leírnak, megállapítanak egy tényt, hanem teremtenek, alkotnak.

Ez lehet tehát az a kritérium, amely megkülönbözteti egymástól a rendrakó, tisztogató, a rossz ellen forduló, erőt és hatalmat gyakorló hitelességet attól a hitelességtől, amely az Isten Országának szelíd, belülről teremtő uralmát idézi fel- és meg.

4.

Legyen szabad még egy mondatot mondani az öngyűlölet, a kereszthordozásról és a szenvedés kapcsolatáról! Azért néztük ilyen részletesen ezt az evangéliumi jelenetet, mert azt akartuk megérteni, mit is jelent az apa, anya, testvér stb. gyűlölete, és ehhez annak megértéséből akartunk eljutni, hogy mit is jelent „önmagát gyűlölni”.

A „hol vannak a vádlóid” és „én sem ítélek el”, láttuk, új világot teremt. Szokatlannak tűnhet azt állítani, hogy az „öngyűlölet” abból áll, hogy engedjük a világunkat, a valóságunkat Jézus által meghatározni. Inkább ahhoz vagyunk szokva, hogy fájdalmakat, szenvedést kellene vállalnunk Jézusért és az Isten Országáéért.

Két meglátást szeretnék elmondani. Az egyik az, hogy a szenvedés kapcsán önkéntelenül is a középben állóra gondolunk először: Milyen szenvedés vár a Jézussal való találkozás után a nyilvános bűnösre? De azt hiszem, érdemes lenne először Jézusra gondolnunk, és azt megnézni, hogy mit vállalt ő annak érdekében, hogy feltörje az bűnöst magába záró világot.

Végső soron ez a magatartása vezetett ahhoz, hogy legyilkolták. Itt, ebben a jelenetben még nem őt célozzák a kézben tartott kövek. De amikor magunk elé képzeljük a történetet, vajon nem középben látjuk-e Jézust? Nem ott látjuk-e, ahol korábban az asszony volt? Nem ez-e az a hely,

amelyet Jézus önként vállal: a bűnösökkel való közösség? Veszélyes hely ez! A bűn miatt az – de vajon mi itt a bűn, miről derül ki végső soron, hogy az a bűn? Nem az lepleződik-e le, hogy a pellengérré állítás, a bűnöstől való elhatárolódás az igazi bűn? És az, aki ezt leleplezi, halálos veszedelembe kerül. Aki közösséget vállal a bűnösökkel, az a szenvedés vállalására is igent mond: magára veszi keresztyét, nem szereti jobban magát, mint a bűnöst, nem szereti jobban magát, mint azt a küldetést, hogy új világot teremtsen a bűnösöknek.

Talán ez után lehet a bűnösre váró további szenvedésekre gondolnunk, és ez a másik meglátásom. Valóban olyan könnyű engedni, hogy Jézus szabja meg, mi a világom? És úgy van, hogy azért hív szenvedésre az Isten Országa, mert magas erkölcsi követelményeket támaszt, és ezzel gátat szab a vágyainknak? Nem éppen azért örömhír-e az evangélium, mert felszabadító üzenet, és nem az derül-e ki újra meg újra, hogy nehéz nekünk, embereknek a szabadság?

Örömteli tapasztalatot szerezni a valódi szabadságról: ez minden gyógyulás útja. És hogy mennyire nehéz ez, az is része mindannak a tanulási tapasztalatnak, amely a gyógyuláshoz tartozik.

Eszembe jut Alvin Toffler egy sokat idézett mondása: „The illiterate of the 21st century will not be those who cannot read and write, but those who cannot learn, unlearn, and relearn.” A 21. század írástudatlanjai nem azok lesznek, akik nem írnak, nem olvasnak, hanem azok, akik képtelenek tanulni, ki-tanulni, és újratanulni.

Lehet ezt pozitívan is mondani: a valósággal való minden új találkozás (learn) azt feltételezi, hogy „ki-tanuljunk”, azaz kilépünk a régi sémáinkból (unlearn), és megtanuljunk az új tapasztalat szerint látni (relearn). Ha ez könnyű lenne, nem beszélénk folyton róla.

És az, hogy nehéz, azt jelenti, hogy szenvedéssel jár. Olykor olyan szenvedés elviselésével is, amelyet a környezet és mások mérnek ránk. Kimaradni a korábbi, a régi szemlélet struktúráiból minden esetben az otthontalanság és a kitaszítottság megtapasztalásával jár. „Az emberfiának nincs hová lehajtania a fejét...”

Jelent-e mást a „jobban szeretni apát, anyát, testvért”, mint nem vállalni azt az otthontalanságot és kitaszítottságot, amely az Isten Országa mindig új honfoglalásának a következménye? És jelent-e mást az evangélium öröme, mint megtapasztalni, hogy ez a betörés új otthont teremt? Jézus nem öncélú szenvedésre hív, hanem az Isten Országa befogadására. És ha ez szenvedéssel jár – ha ennek az újnak a befogadása szenvedéssel jár –, örömteli szenvedés ez, mert gyümölcse az igaz közösség megteremtése, ahol nincs első és utolsó, hanem mindenki otthonra talál, mert lehet, létezhet, élhet.

III.

Keresztényként erre vagyunk hívva. Jézus követése ebben áll.

A Bokor is erre van hívva. Az a hivatásotok, hogy legyetek egyház. Azt kérem tőletek, azt mondom nektek: Legyetek egyház! Legyetek! Kelletek. Lássátok ki a világból és az emberekből a bennük levő jót! Teremtsétek meg Jézus terét, azt a teret, ahol Jézus tekintetével lehet találkozni, és ahol mindenki szabadságra és közösségre, otthonra talál, mert megtapasztalja az igazi valóságot, a maga igazi valóságát. Kell a Bokor!

[Urbán József prédikációja elhangzott 2016. szeptember 4-én a budapesti Piarista kápolnában, Szegeő József/Totya emlékmiséjén.]